

JOSÉ
SARAMAGO

MEMORIALUL MÎNĂSTIRII

Traducere din limba portugheză și note
de Mioara Caragea

POLIROM
2017

Părintele Bartolomeu Lourenço rezemă o scară de păsăroi, Domnule Scarlatti, dacă vrei să vezi pe dinăuntru mașina mea de zburat. Urcară amîndoi, călugărul ducea desenul, și înăuntru, ajungînd pe ceea ce părea puntea unei corăbii, explică pozițiile și funcțiile diferitelor părți, sîrmele și chihlimbarul, sferele, lamele de fier, repetînd că totul va opera prin atracție reciprocă, dar nu vorbi despre soare, nici despre ceea ce vor conține sferele, însă muzicianul întrebă, Și ce anume va atrage chihlimbarul, Poate Dumnezeu, în care se află toată puterea, răspunse părintele, Dar chihlimbarul ce va atrage, Ceea ce se va afla înăuntru sferelor, Acesta e secretul, Da, acesta e secretul, E mineral, vegetal sau animal, Nu e mineral, nici vegetal, nici animal, Totul este mineral sau vegetal sau animal, Nu totul, sînt lucruri care sînt nicicum, muzica, de pildă, Părinte Bartolomeu Lourenço, doar nu vrei să-mi spui că aceste sfere vor conține muzică, Nu, dar cine știe dacă ea n-ar fi în stare să ridice mașina, trebuie să mă gîndesc la aceasta, de fapt lipsește prea puțin ca să mă înalț în aer cînd te aud cîntînd la clavecin, E o glumă, Mai puțin decît pare, domnule Scarlatti.

Se lăsase seara cînd italianul își luă rămas-bun. Părintele Bartolomeu Lourenço va rămîne aici peste noapte, profita de vizită ca să își exerseze predica, mai rămăseseră doar cîteva zile pînă la sărbătoarea Trupului și Sîngelui Domnului. La despărțire spuse, Domnule Scarlatti, cînd te vei plictisi la palat, amintește-ți de locul acesta, Îmi voi aminti cu siguranță, și dacă asta nu va tulbura munca lui Baltasar și a Blimundei, voi aduce aici un clavecin și voi cînta pentru ei și pentru păsăroi, poate că muzica se va putea concilia înăuntru sferelor cu elementul misterios, Senior Escarlata, spuse Baltasar, luînd cuvîntul pe neașteptate, veniți oricînd vă face plăcere, dacă părintele Bartolomeu Lourenço nu are nimic împotrivă, dar, Dar, În locul mîinii stîngi eu am acest cîrlig, sau o țepușă, pe inimă o cruce de sînge, Sîngele meu, adăugă Blimunda, Sînt fratele vostru, dacă mă veți accepta. Baltasar îl conduse

afară, îl ajută să urce pe catir, Senior Escarlate, dacă doriți să vă ajut să aduceți clavecinul, nu e nevoie decît s-o spuneți.

Se făcu noapte, cină părintele Bartolomeu Lourenço cu Șapte-Sori și Șapte-Luni, sardele sărate și ouă prăjite, cana de apă, piinea tare și aspră. Două opaițe abia reușeau să lumineze șura. În colțuri, întunericul părea că se strînge în vălătuci, înaintînd și retrăgîndu-se după pîlpîirile luminițelor palide. Umbra păsăroiului se mișca pe peretele alb. Noaptea era caldă. Prin ușa deschisă, deasupra acoperișului palatului din față, se zăreau stele pe cerul boltit. Preotul ieși în curte, trase adînc aer în piept, apoi contemplă cărarea luminoasă care traversa bolta cerească de la o zare la alta, drumul deschis de Sfîntul Iacob, dacă nu era mai curînd alcătuit din lumina ochilor pelerinilor care atîta amar de vreme se uitaseră țintă la cer, Dumnezeu e unul în esență și în persoană, strigă dintr-odată Bartolomeu Lourenço. Ieșiră Blimunda și Baltasar ca să afle ce era cu strigătul acela, nu că i-ar fi surprins declarația preotului, totuși, nu se întîmplase niciodată chiar așa, să strige pe afară violente imprecășii împotriva cerului. Urmă un moment de tăcere, numai greierii nu-și întrerupseră țîriitul, apoi glasul se ridică din nou, Dumnezeu e unul în esență și ternar în persoană. Nimic nu se întîmplase prima oară, nimic nu se întîmplă acum. Bartolomeu Lourenço se întoarse în șură și le spuse celorlalți care îl urmaseră, Am făcut două afirmații contrare, răspundeți-mi care credeți că este cea adevărată, Eu nu știu, spuse Baltasar, Nici eu, spuse Blimunda, iar preotul repetă, Dumnezeu e unul în esență și în persoană, Dumnezeu e unul în esență și ternar în persoană, unde se află adevărul, unde se află minciuna, Nu știm, răspunse Blimunda, și nu înțelegem cuvintele, Dar crezi în Sfînta Treime, în Tată, în Fiu și în Sfîntul Duh, vorbesc despre învățătura Sfîntei Biserici, nu despre ce a spus italianul, Cred, Atunci Dumnezeu pentru tine e ternar în persoană, Tot ce se poate, Și dacă eu îți voi spune acum că Dumnezeu

e o singură făptură, că era singur cînd a creat lumea și oamenii, vei crede, Dacă îmi spui că așa este, cred, Eu îți spun doar să crezi, nici eu nu știu în ce anume, dar să nu pomeniști nimănui de aceste cuvinte ale mele, dar tu, Baltasar, care-i părerea ta, Am renunțat să mă gîndesc la lucruri dintr-acestea de cînd am început să construiesc mașina de zburat, poate Dumnezeu o fi unul, poate o fi trei, se poate foarte bine să fie patru, diferența nu se bagă de seamă, poate că Dumnezeu e singurul ostaș care a scăpat cu viață dintr-o oștire de o sută de mii, de aceea este în același timp soldat, căpitan și general, și e de asemenea ciung, cum mi s-a explicat, și asta, da, am început să cred, Pilat l-a întrebat pe Isus ce este adevărul, dar Isus n-a răspuns, Poate era încă prea devreme s-o știe, spuse Blimunda și se duse împreună cu Baltasar să se așeze pe o piatră lingă ușă, chiar aceea unde se căutau uneori de păduchi, acum îi dezlegă curelele cu care era legat cîrligul, apoi îi așeză în poale ciotul mîinii ca să îi ușureze marea, ireparabila durere.

Et ego in illo, roști părintele Bartolomeu Lourenço înăuntrul șurii, enunța astfel tema predicii, însă astăzi nu căuta efecte ale glasului, vibrația prelungită care-i va zgudui pe ascultători, insistența injoncțiunilor, suspensia insinuantă. Rostea cuvintele pe care le scrisese, altele care, nechemate, îi răsăreau în minte, iar unele le negau pe celelalte, ori le puneau la îndoială, ori le făceau să capete înțelesuri diferite, Et ego in illo, da, și eu mă aflu în el, eu Dumnezeu, în el omul, în mine, care sînt om, te aflu tu, care ești Dumnezeu, Dumnezeu încapă înăuntrul omului, dar cum poate să încapă Dumnezeu în om dacă Dumnezeu este imens și omul o atît de mică fărîmă din creația sa, răspunsul e că Dumnezeu rămîne în om prin sfînta taină, e clar, e foarte clar, însă, rămînînd în om prin sfînta taină, trebuie ca omul să-l primească, și astfel nu rămîne Dumnezeu în om cînd vrea, ci doar cînd omul dorește să-l primească, drept care se va spune că într-un anume fel creatorul a devenit creație a omului, ah, însă

atunci, mare a fost nedreptatea făcută lui Adam, înăuntrul căruia Dumnezeu n-a locuit, fiindcă nu exista sfînta taină, iar Adam ar putea foarte bine să cîrtească împotriva lui Dumnezeu, fiindcă pentru un singur păcat i-a refuzat pe veci copacul Vieții și i-a închis pe veci porțile paradisiului, în vreme ce descendentii aceluiași Adam, cu atîtea alte păcate mai cumplite, îl au pe Dumnezeu în ei și se înfruptă din pomul Vieții fără nici o îndoială sau piedică, dacă Adam a fost pedepsit pentru că voia să fie asemenea lui Dumnezeu, cum de oamenii care îl au acum pe Dumnezeu înăuntrul lor nu sînt pedepsiți, sau nu vor să-l primească și pedepsiți nu sînt, căci a-l avea și a nu-l vrea înăuntru pe Dumnezeu e la fel de absurd, la fel de imposibil, și totuși *Et ego in illo*, Dumnezeu se află în mine, sau în mine nu se află Dumnezeu, cum m-aș putea regăsi în această pădure de da și de nu, nu care e da, da care e nu, asemănări contrarii, contrarietăți asemănătoare, cum voi putea călca nevătămat peste tăișul cuțitului, or, rezumînd acum, înainte să se fi făcut Cristos om, Dumnezeu se afla în afara omului și nu putea să se afle în el, apoi, prin sfînta taină, a ajuns să se afle înăuntrul lui, și astfel omul e aproape Dumnezeu, sau o fi însuși Dumnezeu, da, da, dacă în mine se află Dumnezeu, eu sînt Dumnezeu, și nu sînt triplu sau cvadruplu, ci unul, unul precum Dumnezeu, Dumnezeu noi, el eu, eu el, *Durus est sic sermo, et quis potest eum audire.*

Noaptea se răcorește. Blimunda adormise cu capul sprijinit pe umărul lui Baltasar. Mai tîrziu, el o duse înăuntru și se culcară. Preotul ieși în curte, rămase toată noaptea acolo, în picioare, uitîndu-se la cer și murmurînd ca unul ce se împotriva ispitei.

DUPĂ CÎTEVA LUNI, UN CĂLUGĂR consilier al Sfințului Oficiu, în cenzura sa la predică, scrise că pentru o asemenea lucrare se cuveneau autorului mai multe aplauze decît spaime, mai multă admirație decît îndoială. O fi simțit

totuși acest frate Manuel Guilherme un fior de neliniște, tot atunci când încuviința admirația și îngăduia aplauzele, vreun fumuşor eretic trebuie să-l fi gîdilat pe la pituitară, de n-a putut să-și înăbușe întru totul spaimetele și îndoielile care îi încolțiseră în minte în timpul evlavioasei puricări. Apoi, un alt preacuvios părinte, Dom António Caetano de Souza, venindu-i rîndul să citească și să cenzureze, confirmă că lucrarea trecută în revistă nu conținea nimic potrivit sfintei credințe sau bunelor moravuri, și nu arată îndoielile și spaimetele ce par a fi sfîșit prima instanță, iar ca argument hotărîtor, preamărește bunăvoința cu care curtea îl onorează din plin pe doctorul Bartolomeu Lourenço de Gusmão, înlăturînd astfel în mod curtenitor pleava doctrinară care ar fi cerut altminteri o mai temeinică vînturare. Ultimul cuvînt îl avu însă părintele Boaventura de São Gião, cenzor al palatului, care, după ce făcu risipă de laude și uluiești, încheie zicînd că singur glasul tăcerii le-ar putea exprima cel mai bine gîndul, căci, spunea el, glasurile lor, numai țînîndu-și răsuflarea, ar fi mai atente, și doar amuțind, ar arăta mai mult respect. Ar fi poate cazul să ne întrebăm noi, care din adevăr cunoaștem o parte ceva mai mare, ce alte glasuri tunătoare ori mai teribile tăceri ar fi fost pe potriva cuvintelor pe care stelele le-au auzit pe moșia ducelui de Aveiro, în timp ce Baltasar și Blimunda dormeau obosiți, iar păsăroiul, în bezna din șopron, își încorda timpanele de fier ca să priceapă ce bălmăjea pe afară creatorul său.

Trei, dacă nu chiar patru vieți deosebite are părintele Bartolomeu Lourenço, și numai una singură cînd doarme, căci, chiar avînd visuri răzlețe, cînd se trezește nu mai știe să discearnă dacă în vis a fost preotul care urcă la altar, rostind canonic liturghia, ori învățatul atît de stimat, încît se duce regele incognito s-asculte rugăciunea, ascuns după perdele, ori inventatorul mașinii de zburat sau al diverselor feluri de a goli fără ajutorul omului navele care iau apă, ori poate acest bărbat, îngemănat cu primii, chinuit de spaimete și îndoiești, care e și predicatorul din

biserică, și eruditul de la academie, și curteanul de la palat, și vizionarul înfrățit cu lumea plebee, truditoare cu brațele, la São Sebastião da Pedreira, și care se întoarce neliniștit la vis ca să reconstruiască o unitate fragilă și precară, destrămată de cum deschide ochii, fără să trebuiască să fie pe stomacul gol, precum Blimunda. Abandonase lectura știută pe de rost a Părinților Bisericii, a măștrilor în canoane, a formelor și variantelor scolastice asupra esenței și persoanei, de parcă sufletul i-ar fi fost istovit de cuvinte, însă, cum omul este singurul animal care vorbește și citește, cînd e învățat s-o facă, cu toate că și atunci mai lipsesc încă mulți ani ca omul să ajungă om, examinează părintele Bartolomeu Lourenço și studiază cu de-amănuntul Vechiul Testament, mai ales primele cinci părți, Pentateuhul, Tora numit de evrei, și Coranul. În trupul oricărui dintre noi Blimunda ar putea să vadă organele, precum și voințele, dar nu poate citi gîndurile, nici nu le-ar pricepe, dacă ar vedea cum gîndește acest om, unind ca într-un singur gînd adevăruri atît de opuse și de vrăjmașe, cu mare greutate și-ar mai putea păstra mintea întregă, ea pentru că vede, el pentru că gîndește astfel.

Muzica este însă altceva, Domenico Scarlatti a adus în șură un clavecin, nu l-a cărat el, ci doi galicieni, cu o prăjină, frînghii, chingi, și multă sudoare pe frunte, din Rua Nova dos Mercadores, unde a fost cumpărat, pînă la São Sebastião da Pedreira, unde va fi ascultat, i-a însoțit Baltasar ca să le arate drumul, nu i-au cerut alt fel de ajutor, căci un asemenea transport nu se face fără știință și artă, cum să distribui greutatea, cum să combini forțele, cum să te folosești de jocul frînghiilor și al prăjinii ca să-ți ritmezi pașii, mă rog, secrete ale meseriei care fac cît altele, chit că-și închipuie fiecare că ale lui sînt cele mai de soi. Clavecinul a fost lăsat de hamali în fața porții, ferit-a sfîntul să fi văzut mașina de zburat, Baltasar și Blimunda l-au dus în șopron, cu mare caznă, nu atît din pricina greutății, ci fiindcă le lipseau arta și știința, iar corzile tremurau scoțînd vaiete îndurerate, încît li se